

բօք երեք ամսուայ ռոճիկ, իսկ աղքատները դրամական նպաստ կոտանան չափաւոր քանակութեամբ: Այս կարգադրութեամբ յոյս կայ տարեկան բաւական խոշոր գումար տնտեսել և այն ձրիակերութեան առաջն առնել, որ կատարուում էր սխալ հասկացուած բարեգործութեան անուան տակ: Վանքի Ագարակում ևս պէտք է վերջանայ անասնապահութիւնը, և միայն հարկաւոր չափով լծկան անասուններ պահուին թանգազին բոյսեր ցանելու համար:

† ՆԵՀԸՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԵՀԸՊԵՏԵՆ

Հօկտեմբերի 1-ին Ն. Նախիջևանում իւր մահկանացուն կնքեց մեր միաբանութեան բազմաշխատ և նշանաւոր անդամներից մէկը՝ Նահապետ եպիսկոպոս Նահապետեան՝ 58 տարեկան հասակում: Նորա մահուան լուրն անսպասելի էր, որովհետև մարմնով առողջ էր և օրինակելի իւր կեանքի կանոնաւորութեամբ: Բայց Աստուծոյ կամքն էր, որ նա կնքէ իւր երկրաւորը մի այնպիսի ժամանակ, երբ Մայր Աթոռը, մեր եկեղեցին, այգպիսի եկեղեցականների ամենամեծ, կարիքն ունէր, երբ մեր եկեղեցական ներքին կեանքի շփոթութեան ժամանակ միակ մարդն էր, որ իւր ներկայութեամբ պատկառանք էր ներշնչում և կարգ ու կանոն թելադրում իւր շրջապատողներին: Նահապետ եպիսկոպոսի մահուամբ գերեզման է իջնում մեր եկեղեցու վերականգնութեան և պայծառութեան գաղտնարի լաւագոյն ներկայացուցիչներից մէկը:

Նա ծնուած էր 1848 թ. նոյեմբերի 28-ին Ախալցըխայում՝ ազնուական ընտանիքի մէջ: Նորա հայրն էր Գասպար Նահապետեան, որ պետական ծառայութեան մէջ բարձր աստիճանների հասնելուց յետոյ՝ կեանքի վերջին տարիները Թիֆլիսում եկեղեցու ծառայութեան նուիրեց որպէս երեցփոխ: Սկզբնական կրթութիւնը հայրենի

յարկի տակ ստանալով միջնակարգ ուսումնաւարտեց փայլուն կերպով Թիֆլիզի առաջին գիմնազիայում, իսկ բարձրագոյնը Պետերբուրգի համալսարանում։ Պետերբուրգում նա ոչ միայն ուսումնասիրեց բնական գիտութիւններ, այլ և որպէս հանգուցեալ եղեանի շուրջը խմբուած շրջանի անդամներէց մէկը՝ ձեռք բերեց որոշ հայեացք եկեղեցու և ազգային գաղափարի համար։ Նա Պետերբուրգից վերադարձաւ 1871 թ. և նուիրուեցաւ դաստիարակչական գործունէութեան, որ նորա կեանքի էական գիծը կազմեց այլ և այլ եղանակաւորութիւններով։ Նա մէկն էր Գայիանեան օրիորդաց դպրոցի հիմնադիրներէց, ուր տարիներով ձրի ուսուցչութեան պաշտօն է վարել և ոչ միայն բարոյական աջակցութիւն ցոյց տուել այդ դպրոցի ծաղկման, որ մեր մէջ առաջին և միակ օրիորդաց միջնակարգ դպրոցը դարձաւ, այլ և աշխատել է ապահովել նիւթագէտ։ Նորա և միւս հիմնադիրների շնորհիւն է, որ այժմ այդ դպրոցը վերաբացուելով՝ 25 հազար ռուբլու մի պատրաստ գրամագլուխ ունի։ Ապա նա վարել է երկու անգամ՝ Ներսիսեան դպրանոցի տեսչութեան պաշտօնը։ Բայց նորա դաստիարակչական, հասարակական և եկեղեցական արդիւնաւոր գործունէութեան շրջանը կապուած է Մ. Աթոռի և նորա ճեմարանի հետ։ Գէորգ Դ. մեծագործ կաթողիկոսը Ներսիսեան դպրանոցի տեսչութիւնից նորան էջմիածին է կանչում 1881 թ., իւր հիմնած ճեմարանի ղեկը նորան յանձնելու, և այդ ժամանակն է, որ հետզհետէ բացուում են լսարանները և ճեմարանը բարձրագոյն դպրոցի կերպարանք է ստանում։ Նորա խմբի անդամներն էին մեր դպրոցական պատմութեան մէջ նշանաւոր հանգիսացած Ս. Մանգինեան, Կ. Կոստանեան, Փ. Վարդանեան, հանգուցեալ Ս. Պալասանեան և ուրիշները։ Ճեմարանի բաղդը բոլորովին ուրիշ ընթացք կ'ստանար, եթէ տարաբաղդաբար 1882 թ. չ'մեռնէր հիմնադիրը։ Նոյն տարին պէտք է դուրս գային առաջին ընթացաւարտները, և այն ծրագիրը, որ Արշակ Նահապետեանն ունէր իւր մտքում, ճեմարանի յառաջագէմ ընթացաւարտներից արտասահ-

ման ուղարկել ուսուցիչներ պատրաստելու նպատակով և այդպիսով ապահովել ճեմարանի յառաջադիմութեան կանոնաւոր ընթացքը, ոչ միայն անկատար մնաց, այլ և ինքն էլ ստիպուած էր հեռանալ և ներսիսեան դպրանոցի տեսչութիւնն ստանձնել, լարուած որոգայթների պատճառով:

Նորա հեռանալուց յետոյ ճեմարանը երեք տարի շարունակ անկերպարան վիճակի մէջ էր, ոչ միայն կարգապահութիւնն էր խախտւել քրացել, այլ և ընկած էր դաստիարակութիւնը և ուսումնական յառաջադիմութիւնը: Այսպիսի պայմանների մէջ կրկին անգամ նա հրաւիրուեցաւ 1886 թուին Մակար կաթողիկոսի օրով, Նահապետեանցի ճեմարան մտնելով, յիշում եմ, որպէս ակնհայտեա, կարծեա դիւթական գաղաղանով, վերականգնեց կարգն ու կանոնը, այսպէս էր նորա անձնաւորութեան հմայքը: Սակայն նա մի ծրագիր ունէր իւր սրտում և այդ ծրագիրն էր իսկապէս նորա գործունէութեան պսակը. ի մօտոյ ծանօթ լինելով էջմիածնի և նորա միաբանութեան վիճակին, գիտէր, թէ որն է մեր եկեղեցւոյ վիրաւոր կողմը, պէտք էր ժամանակի պահանջի համեմատ նոր միաբանութիւն կազմել, գիտութեան միջոցներով զինուած: Եւրոպայից և Աուստրալիոյց հայութեան մէջ մտած մտաւոր շարժումը համապատասխան փոփոխութեան պահանջ պիտի դնէր և եկեղեցականութեան առաջ: Ժառանգաւորաց դպրոցի փակմամբ հետզհետէ սպաւում էր հին եկեղեցականութիւնը, պէտք էր մտածել նոր սերնդի պատրաստութեան համար: Այդ մի էական պահանջ էր, որի առաջ անտարբեր մնալ չէր կարելի: Պատահական մարդկանցով հնարաւոր չէր իւր կոչման բարձրութեան վերայ կանգնած միաբանութիւն կազմել, իսկ ուսումնական մարդիկ խորշում էին քահանայութիւնից և վանականութիւնից. կեանքի արդիւնքն էր ժողովրդական այն առածը՝ «մարդ չգաքձաւ, ահրաէք կ'դառնայ»: Նման հայեացք էր իշխում և վարդապետութեան վերաբերութեամբ, որ շարունակուում է տարաբաղդարար և այսօր:

Պէտք էր մի դպրոց ստեղծել, որ ոչ միայն մեր դպրոցներին համար ուսուցիչներ, այլ և հայ ժողովրդին և եկեղեցուն հովիւներ և վարդապետներ տար: Եւ ահա հանգուցեալը իւր այս նուիրական գաղափարը կամենում է մարմնացնել ճեմարանի մէջ, և այդ ուղղութեամբ էլ աշխատում է ղեկավարել իրեն յանձնած հաստատութիւնը: Այդ գաղափարով էր, որ Մաղաքիա եպիսկոպոս Օրմանեան ճեմարանի աստուածաբանական գիտութեանց դասատու հրաւիրուեց. թէպէտ և նա միամեայ դասաւանդութիւնից յետոյ՝ ստիպուած էր հեռանալ կառավարութեան որոշմամբ, բայց նորա ներկայութիւնը էական նշանակութիւն ունեցաւ մտքերի պատրաստութեան համար: Հանգուցեալ նահապետեանը խօսքի մարդ չէր, այլ գործի, ինչպէս նոր գաղափարների լուսադոյն ներկայացուցիչները, նա ևս անձնական օրինակով կամեցաւ կենդանի քարոզիչ լինել իւր ձգտումներէ: Նա, որ իւր ազնուական ծագումով, իւր կապերով և ընդունակութիւններով աշխարհի մէջ և՛ դիրք ունէր և՛ լուսադոյն տալարէզ, թողեց աշխարհը, որպէս զի իւր ազգին և եկեղեցուն աւելի անձնուէր կերպով ծառայել կարողանայ: Յունիսի 17-ին 1889 թ. ծուռկ չաբեց Աստուծոյ սեղանի առաջ ուխտելու, որ իւր կեանքն ու կարողութիւնը եկեղեցու սպասաւորութեանն է նուիրում: Այդ կենդանի և տալաւորիչ օրինակին հետեւեցին նորա աշակերտներից երեքը, Աստուած իմ, ինչպիսի՛ սրբազան ոգևորութիւն էր տիրում այն ժամանակ նուիրեալների սրտում և աշակերտութեան մէջ: Մենք յօժարութեամբ և սիրով ընդունում էինք մեզ վրայ դրուած լուծը այն գիտակցութեամբ և համոզմամբ, թէ մի նուիրական կոչումն ենք յանձն առնում, և եթէ Աստուած օրհնել կամենար մեր ուխտը, պէտք է արդիւնաւոր լինէր այն մեր հինաւուրց ազգային եկեղեցու վերակենդանութեան և պայծառութեան համար: Այդ ոգևորութեան արդիւնքն էր, որ տարին չլրացած դարձեալ չորս մատաղ սրտեր ուխտեցին եկեղեցու սպասաւորութեան նուիրուել և սարկաւազութեան առաիճան ընդունեցին:

Բայց այս ծրագրի մի մասն էր միայն. նա կամենում էր նորաւարտ սարկաւազներից արժանաւորներին ուղարկել տալ արտասահման աստուածաբանական և միւս գիտութիւնների մէջ հմտանալու համար. որպէս զի վերագարձից յետոյ ճեմարանի դասատու լինին և նոր սկսած գործը շարունակեն։ Նա կարողացաւ Մակար կաթուղիկոսին համոզել այդ գործի համար. ուղարկուեցան առաջին երկու սարկաւազները, որոնցից մէկն աստուածաբանութիւն և միւսը երաժշտութիւն ուսումնասիրելու և մինչ պատրաստուում էր 1890 թ. երրորդին ուղարկել, ոչ միայն մեռաւ կաթուղիկոսը, այլ և ճեմարանի գլխին միայնպիսի փոթորիկ բարձրացաւ, որ նա ստիպուած էր հեռանալ. նորա տուած զարկը իւր հետեւանքն ունեցաւ. կ'շարունակուէր գործը և աւելի ընդարձակ ծաւալ կ'ստանար անշուշտ. եթէ ներքին և արտաքին պայմանները փոքր ինչ աւելի նպաստաւոր լինէին. Հասկանալի է, որ տեղը չէ այդ աննպաստ պայմանների մասին հանգամանորէն գրել, բայց անհրաժեշտ ենք համարում չեշտել, թէ մեր եկեղեցու փրկութեան էական պայմաններից մէկը ուսեալ եկեղեցականութեան պատրաստութիւնն է, որ երբէք աչքից չպէտք է թողնենք, եթէ նորա կենդանութեան և պայծառութեան համար բաբախող սիրտ ունինք։

Ճեմարանի տեսչութեան հետ նա վարում էր միևնոյն ժամանակ Ուսումնարանական յանձնաժողովի նախագահի պաշտօնը, անդամակցութեամբ պ. պ. Մանգինեանի և Կոստանեանի. Նոյա օրով միատեսակութիւն ստեղծուեցաւ ուսումնական ծրագրի և կառավարութեան մէջ, ուսուցիչների վարձատրութեան խնդիրը որոշ չափով կարգաւորեցաւ. Լրագրութեան և մասնաւոր կեանքի մէջ այլ և այլ բամբասանքներ և խժըժանքներ էին լինում. նոյա հասցէին, բայց ի հարկէ ոչ ոք ուշադրութիւն չէր դարձնում, թէ այն ժամանակուայ կառավարութիւնն ինչ հայեացքներ ունէր դէպի մեր դպրոցական գործը և ինչպիսի պայմանների ծնունդ էր այդ ծրագիրը։

1891 թ. Կարսի փոխանորդ նշանակուեցաւ, իսկ

1894 թ. օգոստոսի 25-ին ներկայ Ս. Կաթուղիկոսի կողմից Թիֆլիս գնաց բանակցելու Կառավարչապետի հետ՝ գաղթականների վիճակը թեթևացնելու վերաբերությամբ։ Իւր նախընթաց արգելահաւոր և հաւատարիմ գործունէութեան և գաղթականներին իւր յաջորդութեան օրով ցոյց տուած արտաքու խնամքի համար 1893 թ. արժանացաւ ծաղկեայ փիլանի, իսկ 1894 թ. վարչապետական ականակուռ խաչի։ Նոյն թուին նոյեմբերի 20-ին ուղարկուեցաւ Շուշի ազմկուած թեմական դպրանոցը խաղաղացնելու և ժամանակաւոր յանձնաժողով կարգելու դպրոցի կառավարութեան համար։ Հազիւ այստեղից վերադարձած՝ դեկտեմբերի 27-ին, որպէս թարգման ուղեկցեց Ն. Սրբութեան գէպի Պետերբուրգ և 1895 թ. մայիսի 31-ին ներկայացաւ Ս. Կաթուղիկոսի հետ Ն. Կայսերական Մեծութեան։ Հարկ չենք համարում պարզել, թէ ինչպիսի կարևոր դեր էր կատարում հանգուցեալը այս ամբողջ ուղեկցութեան՝ յատկապէս Պետերբուրգում եղած ժամանակ, նա կատարում էր նաև Ն. Սրբութեան Դիւանատան կառավարչի և գաւաղանակրի պաշտօնը։ Իւր գիւնապետութեան ընթացքում, իսկ նրանից առաջ էլ Գէորգ և Մակար Կաթուղիկոսների ժամանակ, հայրապետանոցի և կառավարութեան մէջ եղած դրագրութիւնները, հայրապետական իրաւանց, ուսումնարանների և կալուածների պաշտպանութեան համար գրուած լաւագոյն թղթերը նորա ձեռքովն են անցած։ Դիւանապետութեան հետ 1896 թ. յունուարի 25-ից նա կատարում էր նաև տպարանական յանձնաժողովի նախագահի պաշտօնը։

Գալիցիինի կառավարչապետութեան ժամանակ՝ 1897 թ. նոյեմբերի 21-ին Բարձրագոյն հրամանով աքսորուեցաւ Ռոստով քաղաքը Դոնի վրայ Տ. Վահան վարդապետ Տ. Գրիգորեանի հետ։ Սկզբում նա ապրում էր իւր տառապանքների ընկեր Տ. Վահան վարդապետի հետ Ն. Նախիջևանի ս. Խաչ վանքում, իսկ յետոյ վանահայրութեան պաշտօնով տեղափոխուեցաւ Խրիմի համանուն վանքը։

Նորա արսուրը մօտ 7½ տարի տեւեց և միայն ներկայ բարեացակամ Փոխարքայի օրով իրաւունք ստացաւ էջմիածին վերադառնալ 1903 թ. մայիսին:

Ի տրիտուր նորա բազմաշխատ գործունէութեան նոյն թուականին, էջմիածնի տօնին՝ արժանացաւ եպիսկոպոսական բարձր պաշտօնին, և ապա նշանակուեցաւ որդէս ներկայացուցիչ Ս. Կաթողիկոսի՝ Կառավարութիւնից ստանալու եկեղեցական կալուածներն ու դրամագլուխները 1906 թ. սկզբներին հաստատուեցաւ Սինոդի անդամ. նորա գործունէութիւնը Սինոդում շատ կարճատեւ եղաւ, ընդամենը միայն մի քանի ամիս, բայց նորա ներկայութիւնն արդէն զգալի էր գառնում այդ հաստատութեան մէջ աւելի կենդանի և կանոնաւոր գործունէութեամբ: Նորա վերջին գործն էր վանական հաստատութիւններին ոչ միայն ելեքարական լոյս մատակարարել տալ և նոյն ուժով ջրաղաց շինել, այլ որ ամենից կարևորն է գետնի տակից ջուր հանել տալով՝ վանական անջրդի և անպէտք հողերը սռօգել և արդիւնաւորել:

Մոռացանք յիշել, որ երկու անգամ՝ նա եղել է Կաթողիկոսութեան պատգամաւոր, առաջին անգամ՝ 1884 թ. մայիսի 9-ին Հնդկաստանի և Պարսկաստանի հայերի կողմից, իսկ երկրորդ անգամ՝ 1892 թ. մայիսի 3 - 5-ին Սերաստիայի առաջնորդի կողմից:

Նորա գործունէութեան այս համառօտ ուրուագիծը բաւական է ցոյց տալու, թէ ինչպի՛սի արդիւնաւոր կեանք է ունեցել հանգուցեալը: Խնչ գործի և պաշտօնի մէջ էլ եղել է նա, ամեն տեղ իւր բնաւորութեան գրոշմն է թողել, օրինակելի կարգապահութիւն, պարտաճանաչութիւն, ճշգութիւն և մաքրութիւն: Սակայն աշխարհիս անբաղդ մարդկանցից մինն էր նա, նոյն իսկ այս տաքինութիւնները կրճտեցնում էին հակառակորդների և թշնամիների առամները: Իսկ թշնամիներ շատ ունէր նա, մեծ մասով նորան անծանօթ, երեսը չտեսած մարդիկ, թէև յայտնի էր նա իւր քաղցրաբարոյ և հեղ բնաւորութեամբ: Ոչ ոք այնքան տարապարտ բամբասանքի և հալածանքի չի ենթարկուել, ինչպէս նա, հալածանքի մէջ էլ կնքեց իւր մահկանացուն: